

Z HISTORIE FARMACIE

Farmaceutická historie kapucínského kláštera v Praze na Hradčanech

Část I. Klášterní lékárna

Pharmaceutical History of the Capuchin Monastery in Prague-Hradčany Part I. Monastic Pharmacy

Karel Nesměrák • Jana Kunešová

Došlo 24. března 2015 / Přejato 15. května 2015

Souhrn

Na základě studia archivních materiálů a zachovaného materiálního vybavení podává práce dosud neznámou historii lékárny v kapucínském klášteře v Praze na Hradčanech. Tato domácí lékárna vznikla okolo roku 1680 a byla provozována až do roku 1822. Stať přináší přehled a posloupnost v lékárně působících kapucínských lékárníků. Je popsána farmaceutická literatura nacházející se v klášterní knihovně, včetně některých rukopisů. Je podán podrobný popis zachovaného vrcholně barokního zařízení lékárny spolu s ikonografickým rozбором jeho ojedinělé výzdoby.

Klíčová slova: farmaceutická historie • kapucíni • klášterní lékárny • baroko

Summary

Based on a profound examination and thorough evaluation of archival materials and preserved equipment, the article provides a unique perspective on the unknown history of pharmacy at the capuchin monastery in Prague-Hradčany. The intramural pharmacy was established around the year 1680, and was practised to 1822. The article identifies the capuchin pharmacists and their line of succession. Pharmaceutical literature from

the monastic library is listed and described, including rare manuscripts. The preserved high baroque equipment of the pharmacy is described in detail, and an iconography analysis of the hidden meaning of its unique decoration is offered.

Key words: pharmaceutical history • capuchins • monastic pharmacies • baroque

Úvod

Spojení klášterů s farmacií je staré jako sám monastický způsob života. Už v prvních kláštorech byly zřizovány útulky pro nemocné, chudé a staré osoby. Ostatně i otec západního mnišství sv. Benedikt z Nursie (480–543) byl vyhlášeným lékařem a vyznal se i v přípravě léků. Jeho velká řehole¹⁾ ve 37. kapitole předepisuje: „*Infirorum cura ante omnia et super omnia adhibenda est, ut sicut revera Christo, ita eis serviatur, quia ipse dixit: Infirmus fui, et visitastis me. Et: Quod fecistis uni de his minimis, mihi fecistis.*“ (Péče o nemocné především a nadevše vyzdvižena jest, a jako samému Kristu budiž jim slouženo, neboť on sám řekl: Nemocný jsem byl a navštěvovali jste mne. A: Cokoliv jste učinili z těchto maličkých, mě jste učinili.) Kromě přirozené křesťanské lásky k bližnímu svoji roli v rozvoji klášterního lékařství hrála i praktická potřeba uchránit komunitu od nemocí. O nemocné se v klášteře obvykle staral vybraný člen konventu – infirmarius, často v sobě spojující osobu lékaře i lékárníka.

V barokní době, kdy u nás došlo k mohutnému rozvoji monastického života, si většina klášterů pořídila vlastní, ať již veřejnou nebo soukromou lékárnu. Důvodem byla buď odloučenost kláštera od města, nebo ekonomická výhodnost, neboť klášterní lékárna neodváděla daně a nepodléhala vizitacím. Rovněž při velkém počtu členů barokních konventů byl její provoz lacinější než nákup léků z lékáren světských. Specifickou součástí byly lékární-

RNDr. Karel Nesměrák, Ph.D. (✉)
Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta
Katedra analytické chemie
Hlavova 8, 128 43 Praha 2
e-mail: nesmerak@natur.cuni.cz

J. Kunešová
Národní muzeum, Historické muzeum
Oddělení starších českých dějin

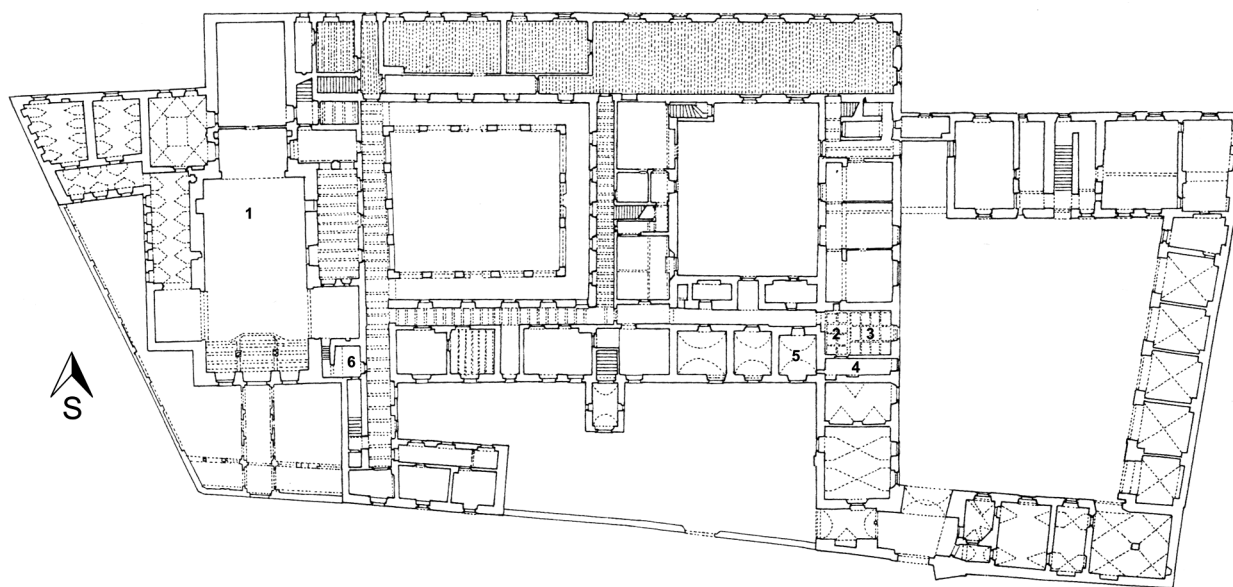
ny v kláštorech milosrdných bratří a alžbětinek, vzhledem k jejich hospitálnímu působení. Časem se síť klášterních lékáren rozrostla natolik, že dokonce začaly ekonomicky ohrožovat lékárníky světské. Provoz řádových lékáren byl proto postupně omezován panovnickými nařízeními, zejména císařským zákazem klášterům obchodovat s léky z roku 1747 a dekretem Marie Terezie z roku 1750, kterým zakázala komerční činnost klášterních lékáren v místech, kde již byla lékárna veřejná²⁾. Klášterní lékárny tak mohly nadále sloužit pouze potřebám kláštera, popřípadě vydávat léčivé přípravky zdarma chudým. Konečně dvorský dekret z 20. května 1770 zcela rušil všechny klášterní lékárny tam, kde existovala veřejná lékárna; výjimkou byly lékárny milosrdných bratří. Ostatní klášterní lékárny byly buď přeměněny na lékárny domácí, sloužící jen vnitřním potřebám konventu, nebo prodány. Neblahý vliv na osud mnoha klášterních lékáren mělo josefinské rušení klášterů, při němž byly někdejší klášterní lékárny buď prodány světským lékárníkům, nebo zlikvidovány. Z dějin našich klášterních lékáren byly dosud zpracovány některé lékárny cisterciáků³⁾, jezuitů⁴⁾, servitů⁵⁾, velká pozornost byla věnována lékárnám alžbětinek (Praha⁶⁾, Brno⁷⁾) a zejména milosrdných bratří (Kuks⁸⁾, Letovice⁹⁾, Nové Město nad Metují¹⁰⁾, Prostějov¹¹⁾, lékárny na Slovensku¹²⁾, Valtice¹³⁾).

Prakticky dosud žádná pozornost nebyla věnována klášterním lékárnám kapucínského řádu. Posláním kapucínského řádu, který se v prvních desetiletích 16. století vyčlenil z františkánského řádu, je především kázání evangelia nejchudším vrstvám, duchovní správa a mise a starost o chudé a nemocné. Prostota a chudoba kapucínského řádu vedla k jeho velkému rozšíření a popularitě i ve vysokých vrstvách společnosti. Z hlediska dějin farmacie je známé působení kapucínů jako lékárníků u francouzského královského dvora¹⁴⁾. O kapucínských lékárnách, s výjimkou lékárny v italském Bassanu¹⁵⁾, však nebyly dosud publikovány žádné studie.

Lékárna kapucínského kláštera v Praze na Hradčanech, jejíž historie a vybavení je předmětem tohoto sdělení, patří k našim nejstarším dochovaným historickým lékárnám, navíc je unikátní autenticitou své barokní podoby. Nebyla totiž vzhledem ke svému osudu nijak modernizována, a tak se v ní dochovaly i farmaceutické preparáty z barokní doby. Dále je v tomto sdělení věnována pozornost i farmaceutické literatuře dochované v hradčanské klášterní knihovně. Navazující druhá část sdělení bude věnována historii kapucínského balzámu, léčivé speciality, která byla v klášteře vyráběna od konce 18. století do roku 1950. Jako prameny byly vedle zachovaného zařízení lékárny použity zejména materiály z archivu Provincie kapucínů v ČR a hradčanského kláštera (uložen v Národním archivu, fond 31: *Kapucíni – provincialát a konventy*¹⁶⁾; dále jen NA ŘK), rukopisná historie české kapucínské provincie ve dvaceti třech svazcích *Annales Patrum Capucinatorum provinciae Boemiae* (dále jen *Annales capucinatorum*) uložená v Kapucínské provinční knihovně v Praze a některé další rukopisy a staré tisky z téže knihovny.

Historie lékárny v kapucínském klášteře na Hradčanech

Kapucínský klášter u kostela Panny Marie a sv. andělů v Praze na Hradčanech byl jako nejstarší klášter řádu menších bratří kapucínů v Čechách založen z popudu pražského arcibiskupa Zbyňka Berky z Dubé¹⁷⁾; k slavnostnímu položení základního kamene došlo 21. května 1600. Budova kláštera (dnes čp. 99/IV) vznikala postupně, v několika stavebních etapách¹⁸⁾. Ve druhé stavební fázi, probíhající v letech 1665–1668 podle plánů řádových „fabricatores“, jimiž byli P. Caesarius z Mnichova, P. Elzearius ze Slezska a bratr Vít ze Štrasburku, vznikly v rámci dokončení konventu i místnosti, v nichž byla o málo později umístěna klášterní lékárna. Existenci alespoň příruční skříňky s nezbytnými léčivy

Obr. 1. Plán přízemí hradčanského kapucínského kláštera: (1) kostel Panny Marie a sv. andělů, (2) vstupní chodba lékárny, (3) officína, (4) lékárenská laboratoř, (5) laboratoř pro výrobu kapucínského balzámu (do roku 1944), (6) laboratoř pro výrobu kapucínského balzámu (1946–1950)

Ize předpokládat už od počátku vzniku konventu. Datum založení vlastní domácí lékárny není známo, ale její zřízení je možné dát do souvislosti s narůstajícím počtem řeholníků a morovými epidemiemi, které na konci 17. století opakovaně postihovaly Prahu. Jak udává sedmý svazek *Annales capucinatorum* na straně 150, provinční kapitula konaná 5. prosince 1679 uložila kvardiánu hradčanského kláštera P. Markvartu z Halberstadtu zřídit při klášteru nemocnici („*exstruatur Lazaretum juxta Monasterium Hradczicense*“). Proto byla následujícího roku zakoupena od Jana Jáchyma Slavaty z Chlumu a Košumberka zahrada v bezprostředním sousedství kláštera. Letohrádek zahrady přestavěli kapucíni na lazaret (dnes čp. 98/IV) a spojili s klášterem vysutým můstkem. Dále byla v právě dokončeném východním křídle druhé kvadratury zbudována klášterní lékárna. Kapucínské kláštery budovali řádoví stavitelé a bratři laici, takže o postupu výstavby archivní prameny prakticky mlčí. Lze jen odhadnout, že repositoria vyrobil některý z klášterních bratří-laiků, stojatky a nezbytné zařízení pak byly zakoupeny. Lékárna zahájila svůj provoz nedlouho po roce 1680.

Hradčanští kapucíni si lékárnu nepořídili pro výdělečnou činnost, ale z důvodu finanční úspory. Vzhledem k privilegii pražských lékárníků¹⁹⁾, vydanému Leopoldem I. roku 1671, by totiž právo veřejného prodeje nejspíše nezískali. V pražských městech byly v 17. a 18. století hned dva kapucínské kláštery, kromě hradčanského to byl novoměstský u sv. Josefa na dnešním náměstí Republiky (založen roku 1630), které měly v té době dohromady více než 100 řeholníků, pro které se již vyplatilo udržovat a provozovat domácí lékárnu, která navíc mohla zásobovat léčivý i další kapucínské kláštery v Čechách (a nelze vyloučit, že některé léky byly darovány chudým i mimo klášter). Jak bude podrobněji zmíněno, lékárnu spravovali vyučení lékárníci z řad laických bratří, takže provoz takové lékárny byl lacinější než kupování léků z pražských apatyk. Jednalo se tedy o soukromou domácí lékárnu, jejíž provoz nespadal pod císařská nařízení omezující a později i rušící klášterní lékárny. Tomu odpovídá i její umístění v hloubi kláštera, v klausuře (obr. 1). Bohužel domácí charakter lékárny zároveň způsobil, že se nedochovaly žádné písemnosti vzniklé přímo z jejího provozu. Nepřímými údaji jsou tak vedle jmen lékárníků v katalozích členů řádu jen sporé zmínky v *Annales capucinatorum*; případně se tu a tam v klášterních účtech mihne položka vztahující se k lékárně (příkladem může být výdaj osmnácti florénů z ledna roku 1742 za nákup theriaku²⁰⁾).

Josefínské církevní reformy na konci 18. století podstatně omezily činnost kapucínského řádu¹⁷⁾: Došlo k nucenému snížení počtu noviců (načas dokonce k úplnému zákazu jejich přijímání), rozdělení českomoravské řádové provincie na českou a moravskou, následně i ke zrušení devíti klášterů (mj. i na Novém Městě pražském). V hradčanském klášteře byl nuceně snížen počet řeholníků, takže na konci 18. století zůstalo v celé Praze jen 30 kapucínů, oproti více než 120 řeholníkům o 60 let dříve. Hradčanský klášter měl být dokonce roku 1786 zrušen, ale nakonec k jeho likvidaci nedošlo. Za těchto okolností byla činnost lékárny postupně utlumována, až nejspíše samovolně skončila. Poslední klášterní

lékárník zemřel roku 1822, ale je otázkou, zda jeho titul nebyl již jen čestný vzhledem k tomu, že tuto funkci vykonával po 47 let. Nejpozději roku 1822 byla tedy lékárna uzavřena a dále neužívána. Důvod, proč si lékárníci ponechali a zařízení třeba neodprodali světskému lékárníkovi, spočívá pravděpodobně v tom, že takový prodej byl vzhledem k vysokému počtu pražských lékáren a zejména zastaralému zařízení lékárny neuskutečnitelný. Velký hradčanský klášter navíc netrpěl nedostatkem místa, tudíž nebylo nutné místnosti lékárny vyklidit. Díky tomu se z ní staly farmaceutické Pompeje.

Teprve po více než 70 letech, během nichž lékárna nejspíše nikým nenavštěvována tiše odpočívala, byla znovu probuzena k životu. Roku 1895 se do příprav Národopisné výstavy československé zapojila i tehdejší Farmaceutická společnost v Praze²¹⁾, která ve snaze důstojně prezentovat lékárnický stav začala pro svoji expozici shromažďovat staropražské farmaceutické památky. Na moznou existenci lékárny v kapucínském klášteře na Hradčanech byl upozorněn předseda společnosti PhMr. Heřman Rüdinger²²⁾, který místo navštívil a lékárnu skutečně objevil. Historie jejího odkrytí, jak ji sám o patnáct let později popsal²³⁾, nepostrádá prvky tajemna: „*Vypravil jsem se nejbližšího dne do zmíněného kláštera a byv laskavě přijat představeným řádu (jímž byl v té době P. Wolfgang Adolf Šmarda), pronesl jsem svoji žádost, spatřiti starou lékárnu, která se zde nacházeti má, a prosil jsem, pakli některé vhodné předměty zde jsou, za zapůjčení k účelům výstavy. Představený odvětil, že jemu podobného nic známo není, avšak poukázal mne na nejstaršího člena řádu, as 80tiletého starého pána (zřejmě P. Reginaldus Damianus Balcar, narozen 1827), kterého dal zavolati. Tento po dlouhém váhání a přemýšlení konečně svěřil nám, že jest zde něco, o čem sám nemá potuchy, že tam dle vědomí jeho žádná lidská noha nevkročila a že se tomu místu všichni vyhýbají, poněvadž tam straší. S úsměvem udělil mně představený dovození, mám-li odvahu, místnost tu shlédnouti, což arci rád jsem přijal. Trvalo to hodnou chvíli, než milý stříbrovlasý stařeček s klíči přišel a mne vyzval, bych jej následoval. Na cestě připomínal, že vlastně sám určitě neví, kde to je a že budu muset sám místnosti prohlédnouti, poněvadž on se bojí. Vyžádal jsem si klíče a tak doprovodil mne starý pán na odlehlý starý dvůr a poukázal na místo, kde asi bych měl své štěstí zkusit. Trvalo to dlouho, než jsem vpravil klíč do rezavého zámku a zapotil jsem se, než po značném skřípání zámek jsem otevřel a než pro nahromaděné překážky mně bylo lze dveře otevřít. Vkročil jsem schůdkem dolů do úzké chodby tmavé. Po čase, když oko navyklo si na příšeří, spatřil jsem v pravo i levo dveře a uprostřed v pozadí ohniště, na kterém bylo různé haraburdí. Otevřel jsem dveře na pravo a vkročil do malé místnosti oknem opatřené, zkrze jehož špinavé tabulky málo světla vnikalo; byla to stará lékárnická laboratoř. Byl zde stůl uprostřed a po stranách různá kamna, pískové lázně, alembiky, kotle na řetězích, hmoždíře ap., vše staletým prachem pokryto. Odtud vkročil jsem do dveří na levo a octnul jsem se ve starobylé lékárně. Zajásal jsem spatřiv vysoké tmavé regály plné nádob různých starých tvarů a velikostí, na mnoze krásně pomalované se zbožím všeho druhu. Jaká radost, když na světle ořev starou zásuvku, seznal jsem, že jest malována a že obraz znázorňuje rost-*

linu, z níž zboží uvnitř chované pochází. Na recepturním stole staré váhy, závaží, různé přístroje, hmoždíře, sklenice, vše tak jak by kouzelným proutkem náhle před dávnými věky celá lékárna byla začarována.“ Z Rüdingerova vyprávění jasně vysvítá, že lékárna byla prakticky zapomenuta (ani kvardián kláštera neměl o její existenci ponětí), a po řadu let do ní nikdo nevstoupil. Uchovala se tak v téměř autentické barokní podobě, včetně zbytků původních léčiv.

Se svolením kapucínského řádu byly stojatky, dvě repositoria a malované dveře lékárny vystaveny na Národopisné výstavě na pražském výstavišti²⁴⁾. Po skončení výstavy řád tyto předměty daroval do sbírek tehdejšího Musea království Českého (dnešní Národní muzeum)²⁵⁾. Do evidence sbírek byly zapsány až roku 1913²⁶⁾. Zbývající mobiliář byl muzeu věnován v roce 1917²⁷⁾, takže v klášteře zůstal z celé lékárny jen malovaný kazetový strop. Mobiliář a stojatky byly v hlavní budově muzea na Václavském náměstí vystaveny až do roku 1962²⁸⁾, kdy musely být kvůli obměně expozic přemístěny do depozi-táře na zámku Vrchotovy Janovice. Část stojatek byla v letech 1997–2008 vystavena v dnes již zrušené lékárenské expozici Národního muzea v Ditrichově lékárně²⁹⁾ v Praze na Malé Straně; od roku 2009 jsou dlouhodobě zapůjčeny do stálé expozice Českého farmaceutického muzea v Kuksu.

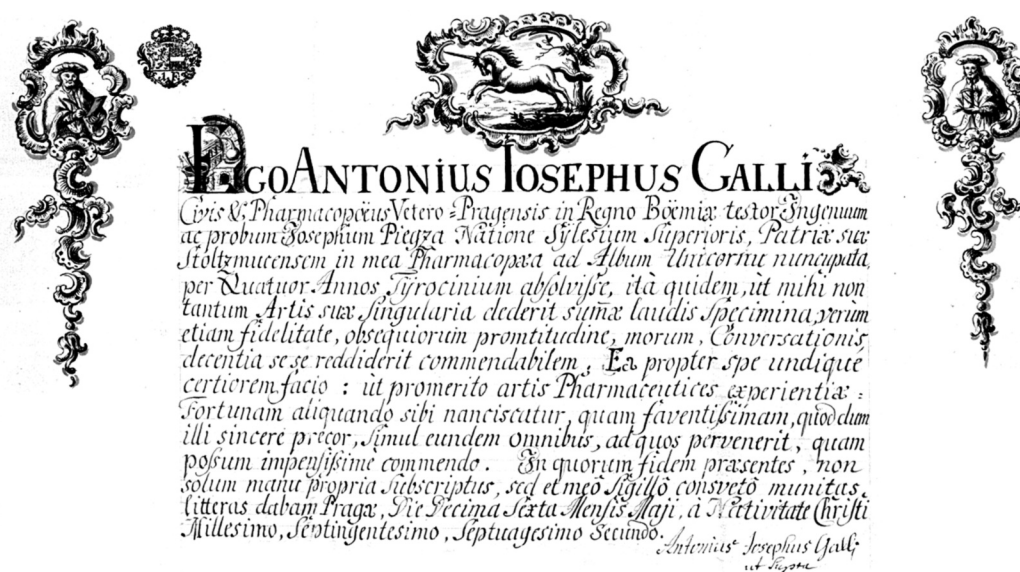
Kapucínští lékárníci

Hradčanskou kapucínskou lékárnu spravoval vždy laický bratr (frater, zkratka Fr.), který většinou nabyt lékárnického vzdělání vyučením ještě před svým vstupem do řádu. Protože se jednalo o soukromou lékárnu, nemuseli se podrobit zkoušce před komisí lékařské fakulty, a jejich jména tak nenacházíme v seznamech zkoušených³⁰⁾. Ze zachovalých každoročních řádových katalogů a sumárních soupisů příslušníků řádu³¹⁾ bylo možné identifikovat lékárníky, kteří – alespoň po část života – vykonávali svoje původní světské povolání i v rámci řádových lékáren. Funkce jednotlivých členů řádu uvádí katalogy až od roku 1760, nicméně funkci lékárníka je s jistotou mírou pravděpodobnosti možné určit i z jiných dokumentů.

Vedle nejstarší řádové lékárny na Hradčanech vznikly během času lékárny v kapucínských klášteřích v Brně (po roce 1736³²⁾) a v Olomouci (po roce 1753); sporná je existence lékárny v klášteře ve Fulneku, kde řádové katalogy udávají funkci lékárníka výslovně jen v letech 1779–1780, jindy je zde uváděn jen infirmarius. V ostatních klášteřích byly pravděpodobně jen příruční skříňky s léky³³⁾. O tom, jaký význam připisovali kapucínští domácím klášterním lékárnám, svědčí zachovaný okružní list provinciála českomoravské řádové provincie P. Serafina Melchera z roku 1749 (reprodukován v Příloze I), který potvrzuje, že důvodem vzniku kapucínských klášterních lékáren byla snaha o ekonomicky výhodné zajištění léčiv pro členy řádu, zároveň list obsahuje instrukce k výchově řádového lékárnického dorostu. Protože potřeby klášterní lékárny byly nakonec dostatečně zabezpečeny vstupy nových lékárníků do řádu, byl pravděpodobně jediným v klášteře vyučeným lékárníkem níže uvedený Fr. Methudius Nicolspurgensis.

Ve sledovaném hradčanském klášteře vykonávali funkci lékárníka následující bratři, řazení podle data vstupu do řádu a uvádění pod řádovým jménem sestávajícím z přijatého jména a přídomku odvozeného z místa narození:

- Fr. Godefriedus Brunensis je prvním známým lékárníkem v hradčanském klášteře, do kterého vstoupil 25. února 1649 a po více než 40 letech v něm strávených umírá tamtéž 15. listopadu 1689. Za něho, nebo za jeho nástupce, byla zbudována domácí klášterní lékárna.
- Fr. Godefriedus Carolobadensis (zmiňovaný také jako Carolo-Thermensis) – narozen roku 1662 jako Franciscus Fridericus Höffer v Karlových Varech. Před vstupem do řádu uváděn jako „*apothecarius Carolobadensis*“. Do řádu vstoupil 16. října 1689 v klášteře v Nise (tehdy patřícímu k českomoravské řádové provincii). Hradčanským lékárníkem byl nejpозději od roku 1693. Zemřel v pražském novoměstském klášteře 31. ledna 1706.
- Fr. Marianus Crumloviensis – narozen jako Gregorius Finck v Českém Krumlově. Do řádu vstoupil 23. července 1707 jako „*Apothecarius*“. Při posledním pražském moru roku 1713 se věnoval ošetřování nemocných v kapucínském lazaretu a 9. září 1713 na něj zemřel. Podrobně o tom píše patnáctý svazek *Annales capucinatorum* na straně 305: „... *post paucos dies F. Marianus Crumloviensis Laicus et ob peritiam in Pharmacopaea Fratibus pretiosus alteratione correptus fatetur se Peste infectum, nocturno tempore a Ministris ad Lazarethum deportatus pretiosis sudoriferis alijsq[ue] quibusdam arcanis curatus nil profecit, sed per pestis 10 dierum spatio ingentibus doloribus et lanquoribus, qui alios curabat se ipsum curare non valens, in mortis falcem incidit praevia Sacramentorum susceptione die 9. Octob[ris] annos Religionis numerans 6.*“ (... po několika málo dnech bratr Marian z Krumlova, laický bratr – za zkušenost v lékárenství (ostatními) bratřími ceněný – změnami (na těle) zachvácen, ukazuje se morem nakažený, je nočního času od služebníků dopravený do lazaretu (a drahými léky na vyvolání pocení a jinými jakýmsi arkány léčený, nic mu neprosívá, naopak morem desátého dne, velmi značně rozbolavělý a zemdlelý – ten který jiné léčil, sám sebe vyléčit nemoha – pod kosou smrti padl po předchozím přijetí Svátostí dne 9. října [1713] počítaje 6. rok v řádu).
- Fr. Seraphinus (Silesius) Zukmantlensis – příjmením Henzel, původem ze Zlatých Hor. Do řádu vstoupil 12. května 1712 jako „*chirurgus*“ a záhy se stal čtvrtým hradčanským lékárníkem, jak o něm *Annales capucinatorum* uvádí v zápisu těsně navazujícím na výše uvedený popis skonu Fr. Mariana: „*Apothecae destitutae suo Provisore R. P. Custos compulsus est in locum Fratris Mariani substituere F. Seraphinum Silesium Neo-Professum in Chirurgia bene versatum et Pharmacopaeae non ignarum. Ille namq[ue] qua Novitius Ponti in Monte ferrato Excell[entissi]mo D. Comiti Felici Popp[e]l de Lobkovitz domesticam restauravit Apothecam.*“ (Lékárně, zbavené svého správce, je ctihodným páterem kustodem přikázán místo bratra Mariana nahradit bratr Seraphinus ze Slezska,

Obr. 2. Výuční list posledního lékárníka hradčanského kapucinského kláštera Fr. Absolona Stoltzmülzensis, občanským jménem Joseph Piegza, vydaný 16. května 1772 staroměstským lékárníkem Antonínem Josefem Galli v lékárně „U bílého jednohožce“ (rukopis a ruční malba na papíře 47,5 × 27,0 cm, NA RK, listina 140)

neoprofes (tj. před nedávnem složil věčné sliby), s chirurgií dobře obeznámený a v lékárenství nikoliv nevzdělaný. Který, ještě jako novic kláštera v Mostě, na zámku Jezeří nejvznešenějšímu panu hraběti (Oldřichu) Felixovi Popelovi z Lobkovic domácí lékárnou obnovil.) Zemřel na Hradčanech 28. září 1716 a je pohřben v klášterní kryptě.

- Fr. Marianus Waldsassensis (uváděn i jako Marianus Palatinus) – narozen 7. května 1698 ve Waldsassen v Bavorsku jako Johannes Philippus Zeidler. Před vstupem do řádu byl podle řádového katalogu „*Apothecarius Carolobadii apud D. Pecher*“, vyučil se tedy v lékárně Ondřeje Bechera v Karlových Varech³⁴). Do řádu vstoupil 7. listopadu 1719, noviciát odbyl v Mostě. Kromě hradčanského kláštera působil v letech 1736–1738 v Brně a později roku 1754 v Olomouci. Časově se tyto pobyty shodují s datem vzniku lékárny v příslušném klášteře. Snad byl Fr. Marianus budovatelem tamních lékáren (jeho výjimečné postavení jako řádového lékárníka zmiňuje dokument v Příloze I). Roku 1759 odchází (nikoliv ve funkci lékárníka) do Brna, kde zemřel 19. srpna 1769.
- Fr. Demetrius Falkanoviensis – narozen 21. května 1699 v Sokolově jako Antonius Branback. Do řádu vstoupil 31. května 1720 jako „*Apothecarius*“, noviciát odbyl v Brně. Od roku 1761 v klášteře v Sokolově, kde zemřel 31. října 1767.
- Fr. Carolus Nachodiensis – narozen 21. dubna 1725 v Náchodě jako Martinus (někdy uváděno Wenceslaus) Springer, před vstupem do řádu „*Apothecarius*“. Do řádu vstoupil 25. května 1746. Vykonával většinou funkci infirmaria, lékárníkem v hradčanském klášteře byl jen po tři roky 1774–1776, poté přešel ve funkci lékárníka do Brna, kde zemřel 21. ledna 1779.
- Fr. Methudius Nicolspurgensis – narozen 29. září 1722 v Mikulově jako Franciscus Widholm, před vstupem do řádu „*schmigmator*“ (mydlář). Do řádu vstoupil 29. srpna 1747. V letech 1747–1756 byl v hradčanském klášteře žákem a pomocníkem Fr. Mariana

Waldsassensis (viz Příloha I), od roku 1754 byl pomocníkem lékárníka v brněnském klášteře, kde zemřel 4. července 1803.

- Fr. Nicasius Olomuciensis – narozen 11. dubna 1731 v Olomouci jako Anton Hampl. Do řádu vstoupil 20. března 1751 jako „*Apothecarius*“. Na Hradčanech působil jen v roce 1754, pak byl od roku 1756 až do své smrti lékárníkem v olomouckém klášteře, kde zemřel 24. ledna 1783.
- Fr. Victor Przbislaviensis (omylem uváděn i jako Przibraniensis) – narozen 29. září 1733 v Příbramě jako Michael Dippner. Do řádu vstoupil 24. července 1755 jako „*Apothecarius*“. Od roku 1757 byl na Hradčanech pomocníkem Fr. Mariana, kterého ve funkci klášterního lékárníka nahradil roku 1759. Od roku 1768 byl lékárníkem v brněnském klášteře, kde zemřel 1. září 1771.
- Fr. Norbertus Teuto-Brodensis – narozen 30. září 1739 v Německém (dnes Havlíčkově) Brodě jako Anton Lutz. Do řádu vstoupil 20. října 1759 jako „*Apothecarius*“. Byl nejvíce putujícím kapucinským lékárníkem: nejprve byl v letech 1761–1768 lékárníkem brněnského kláštera, poté pět let na Hradčanech, v letech 1774–1776 opět v Brně, pak dva roky ve fulneckém klášteře a od roku 1779 opět v Brně. Zemřel 23. prosince 1802 v Třebíči.
- Fr. Absolon Stoltzmülzensis – narozen 7. ledna 1746 v Tlustomostu v Horním Slezsku jako Josephus Piegza (také Biegza). Vyučil se v lékárně „U bílého jednohožce“ u Antonína Josefa Galli³⁵) na Starém Městě pražském v letech 1768–1772, jak o tom svědčí dochovaný výuční list (obr. 2). Do řádu vstoupil 18. března 1773, noviciát vykonal v Českých Budějovicích. Poté byl v letech 1776–1822 lékárníkem na Hradčanech, kde – jako poslední hradčanský „*Apothecarius*“ – zemřel 22. března 1822.

Časový rozsah, ve kterém vykonávali uvedení bratři funkci lékárníka hradčanského kláštera, udává tabulka 1.

Údaje o lékárnících v období 1689–1693 a 1716–1721 se nepodařilo v dochovaných pramenech dohledat, nebo v té době nepůsobil v klášteře žádný lékárník. Někteří řeholníci s lékárenským či ranhojičským vzděláním vykonávali (a to i v hradčanském klášteře) i funkci infirmaria, a mohli tak být účastni přípravy léků.

Tab. 1. Posloupnost lékárníků v hradčanské kapucínské lékárně

Období	Lékárník
1680–1689	Fr. Godefriedus Brunensis
1693–1706	Fr. Godefriedus Carolobadensis
1707–1713	Fr. Marianus Crumloviensis
1713–1716	Fr. Seraphinus Zukmantlensis
1721–1735	Fr. Marianus Waldsassensis
1736–1745	Fr. Demetrius Falkanoviensis
1745–1753	Fr. Marianus Waldsassensis
1754	Fr. Nicasius Olomuciensis
1755–1759	Fr. Marianus Waldsassensis
1759–1768	Fr. Victor Przibislaviensis
1768–1773	Fr. Norbertus Teuto-Brodensis
1774–1776	Fr. Carolus Nachodiensis
1776–1822	Fr. Absolon Stoltzmülzensis

Farmaceutická literatura v klášterní knihovně

V souladu s řádovými předpisy mohli kapucíni jako žebravý řád své knihovny budovat z darů kléru, díky štedrým finančním příspěvkům na nákup knih od dobrodinců z řad šlechty či měšťanů, případně odkazy či výhodnými koupěmi z pozůstalostí. Knihovna hradčanského kláštera navíc od počátku plnila funkci centrální mateřské knihovny ostatních konventů česko-rakouské, od roku 1673 česko-moravské kapucínské provincie. Navzdory josefínským reformám i pohnuté minulosti klášterů v naší nedávné historii se její fondy zachovaly ve značné autenticitě a vysokém počtu³⁶⁾. Klášterní lékárníci potřebovali přirozeně k výkonu své funkce i příslušnou odbornou literaturu, která je v knihovně zastoupena poměrně hojně. Tyto ke své činnosti nezbytné tisky mohli do kláštera přinést buď ze svého předešlého působiště, případně mohli o jejich nákup zažádat představeného. O potřebě takovýchto knih výmluvně vypovídá upomínka provinční kapituly v Linci zachycená v řádových regulích roku 1642: „Ať je v našich kláštorech vlastněna kniha, v níž jsou zaznamenány všechny poznatky lékařství a farmacie, aby se kterýkoliv bratr mohl dovědět z medicíny vše, co kdy bylo sepsáno“³⁷⁾. Z lékopisů najdeme v knihovně především *Dispensatorium pharmaceuticum Austriaco-Viennense* z roku 1729 (sign. 5 B 32), jehož exemplář vykazuje stopy opotřebování a zároveň byl opatřen vlepými záložkami označujícími jednotlivé třídy (*Classis*) lékových forem. Zdá se, že právě tohoto lékopisu bylo v klášterní lékárně používáno. Další v knihovně dochované lékopisy jsou ze 17. nebo 18. století:

- Fuller, Thomas: *Pharmacopoeia extemporanea, sive Praescriptorum chilias*. Venetiis 1722 s přívazkem Jackson Josephus: *Enchrididion medicum practicum*. Venetiis 1722 (sign. 3 G 73).

- Melich, Georg: *Dispensatorium medicum sive De recta medicamentorum ...* Francofurti 1601 (sign. 4 J 155)
- *Pharmacopoeia Collegii regalis medicorum Londinensis*. Francofurti 1751 (sign. 4 I 162)
- Schröder, Johann: *Pharmacopoeia medico-chymica, sive Thesaurus pharmacologicus ...* Francofurti 1677 (sign. 7 G 227)
- Zwelfer, Johann: *Animadversiones in Pharmacopoeiam Augustanam et annexam ejus mantissam ...* Noribergae 1657 (sign. 8 C 9)
- Zwelfer, Johann: *Pharmacopoeia regia, seu Dispensatorium novum ...* Noribergae 1657 (sign. 6 C 17)

Žádná z knih však nenese stopy opotřebování či užívání. Jen Fullerova *Pharmacopoeia extemporanea* je na předsádce opatřena poznámkou „*Pro Simplici usu Fr. Absolonis*“ – byla tedy určena pro osobní použití posledního hradčanského lékárníka Fr. Absolona Stoltzmülzensis. Novější lékopisy či dispensatoria v knihovně zastoupeny nejsou, domácí charakter lékárny a postupný útlum její činnosti se tedy projevily i v tomto směru. Dále jsou ve fondu knihovny zastoupeny následující latinské a německé farmaceutické příručky:

- Coler, Johannes: *Oeconomiae oder Haußbuchs. Th. 6. Pharmacopaeus, oder Haußapoteck genant*. Wittemberg 1601 (sign. 4 E 234)
- Müller, Friedrich: *Lexicon medico-galeno-chymico-pharmaceuticum ...* Francofurti 1661 (sign. 4 B 55)
- Sommerhoff, Johann Christoph: *Lexicon pharmaceutico-chymicum latino-germanicum et germanico-latinum ...* Norimbergae 1713 (sign. 12 D 9)
- Woyten, Johann Jacob: *Deutsches Vollständig-Medicinisches Lexicon ...* Leipzig und Dantzig 1701 (sign. 13 E 28)

Žádná z uvedených knih nenese stopy častého používání. Kromě těchto příruček obsahuje knihovna i řadu různých herbářů a medicínských spisů.

Hradčanská klášterní knihovna chová i dva rukopisy s farmaceutickým obsahem. Pod sign. 43 D 33 je uložen papírový rukopis velikosti 31,5 × 20,0 cm o 84 dochovaných listech (zbylé chybí), bez desek, nadepsaný „*Aus verschiedenen sicheren büchern ausgezogen ingleichen auch hierin fleißig eingetragene artzneijen und rezepten*“ (Léky a recepty z různých zaručených knih vytažené, a rovněž sem pilně zanesené). Podle chronogramu v nadpisu rukopisu lze jeho vznik klást do roku 1741, autor se skryl za iniciály MAKFNE. Rukopis je psán německy (výjimečně latinsky) jedním autorem, dochovaná část rukopisu obsahuje 514 nejrůznějších receptů opsaných z dobové literatury. Z dobových populárních přípravků je například uvedena *Grün ungarisches Wasser, Salben der Königin Maria*, v Praze proslulá *Pilulae Emmanuelis seu Jesu Christi*, či řádová specialita *Aqua saphorum* bavorského kapucína Maximiliána. U řady přípravků je uveden i jejich autor, jen namátkou: *von König aus Franckreich, von der Juliana Gräffin zu Naßsaw*³⁸⁾, *von der Kayß. Maj. leib balbirein* (= Leibbarbier) *Hans Petterle* (tedy od osobního císařova lazebníka), *von einem jesuitter Apoteker*. Poněkud překvapivě, na klášterní lékárně, je uvedena i řada přípravků pro děti

Obr. 3. Ukázky čtvercové a obdélníkové kazety z kazetového stropu hradčanské kapucínské lékárny

a ženy. Rukopis mohl sloužit jako receptář v klášterní lékárně, možná byl používán i pro výuku, protože na fol. 33^v–38^r je latinsko-česko-německý slovníček názvů rostlin („*Verzchiedener Kreüter Nahmenn*“). Druhým farmaceutickým rukopisem (sign. 42 E 35) je tenký sešit velikosti 20,2 × 15,5 cm o 36 listech, nadepsaný „*Arcanum Domesticum Oder Ein zu Vershindenen Krankheiten dienlicher Hauß Buch Nebst Andere Geheimnissen Vershindenen Authoren Zusammentragen Durch P: Bonagratia Capucinum pro suo et aliorum usu. A. 1778*“ (Arcanum domesticum neboli domácí kniha prospěšná pro různé nemoci, spolu s jinými tajemstvími různých autorů, sestavená P. Bonagratiem, kapucínem, pro jeho a jiných použití. Roku 1778.). Autor rukopisu, kapucínský kněz P. Bonagratius Brunensis (narozen 3. září 1750, do řádu vstoupil 13. května 1768, zemřel 23. září 1809 v Brně), v něm na fol. 1^v–25^r shromáždil pestrou směs receptů a výpisků z farmaceutické literatury, následovaných různými historickými poznámkami. V rukopisu je navíc založeno jedenáct dobových receptů. Rukopis bezesporu nesouvisel s provozem hradčanské lékárny, vznikl jako produkt specifického zájmu svého autora o farmacii a zdraví.

Konečně lze k farmaceutické literatuře hradčanského kláštera přiřadit i dva rukopisy zachované v kapucínském provinčním archivu. Rukopis nadepsaný *Materia medica* (NA ŘK, rukopis 97), vzniklý na přelomu 18. a 19. století, obsahuje na 177 foliích jednak latinské výpisky o jednotlivých léčivých látkách, s občasnými českými glosami, a dále část „*Preparata*“ obsahující předpisy na přípravu léčivých přípravků (opět s českými glosami). Autorem či majitelem rukopisu byl (podle poznámky na fol. 1^r) snad Leopold Ledvinka, narozený roku 1781, kterého se však nepodařilo podle řádových katalogů ztotožnit. Druhý rukopisem (NA ŘK, rukopis 112) je sešit o 52 stranách obsahující soubor lékařských předpisů předepsaných v letech 1840–1846 pacientům z řad kapucínů, který svědčí o tom, že funkce řádových lékárníků v 19. století zanikla a léky byly připravovány (a zakupovány) ve světských lékárnách, neboť na konci každého roku je provedeno vyúčtování ceny a poznámka o jejím zaplacení ze strany náboženského fondu.

Vzhled, vybavení a výzdoba hradčanské kapucínské lékárny

Hradčanskou lékárnu tvořila soustava dvou, respektive tří, místností (viz obr. 1). Větší místnost rozměrů 595 × 400 cm byla pomocí dnes již neexistující dřevěné přepážky rozdělena na dvě nestejně velké části: menší rozměrů 230 × 400 cm tvořila úzkou chodbičku bez oken (v inventáři označována jako „*Eingang*“, vstup do lékárny), větší rozměrů 360 × 400 cm, přístupná dveřmi v dřevěné přepážce, byla lékárenskou oficínou (v inven-

Obr. 4. Dveře do lékárenské oficíny hradčanské kapucínské lékárny s obrazem kostlivce

táři označovanou jako „*Dispensations Zimmer*“) osvětlovanou oknem v čelní stěně, které je dnes nahrazeno dveřmi. Ze vstupní chodbičky byla dále přístupna úzká lékárenská laboratoř (595 × 150 cm) určená pro uskladnění zásob a některé lékárenské práce. Vedle této soustavy místností se v klášteře nacházela ještě oddělená laboratoř („*Laboratorium*“), sloužící farmaceutické výrobě specialit prodávaných mimo klášter.

Z někdejší lékárny se na místě dochoval pouze malovaný kazetový strop větší místností. Strop má rozměry shodné s rozměry místnosti a je rozdělen na dvě nestejně části. Západní menší část (nad bývalou vstupní místností lékárny) je tvořena osmi čtvercovými kazetami, východní větší část (nad někdejší oficínou) tvoří dvanáct obdélníkových kazet. Mezi oběma částmi stropu je patrný širší předěl, do nějž kdysi zapadala dřevěná stěna dělicí místnost na zmíněné dvě části. Kazety byly vyzdobeny stejným umělcem, který provedl i výzdobu vstupních dveří do oficíny a repositorií. Obě části stropu se ale tematicky i kompozičně liší (obr. 3). Na kazetách tvaru čtverce se objevují v symetrickém uspořádání jen rostlinné a květinové motivy, na kazetách tvaru obdélníka jsou do volně variováných rostlinných sestav zakomponována vyobrazení ptáků; některé z nich lze identifikovat: páv korunkatý, hýl, dudek chocholatý (?), holub či hrdlička, strízlík (?), krahujec (?), čáp bílý, bažant kolchidský (samice), vlaštovka obecná³⁹. Ve dvou případech se v nich navíc objevuje pavučina s pavoukem a motýl či včela. Kazetový strop byl restaurován v roce 1996⁴⁰.

Neméně zajímavou výzdobu nesou dveře do oficíny (velikosti 93,0 × 183,5 cm), původně umístěné v někdejší dřevěné dělicí stěně mezi vstupní místností a oficínou. Ze strany vstupní místnosti jsou opatřeny šedozeleňým nátěrem, ze strany oficíny olejomalbou s vyobrazením kostlivce-zahradníka (obr. 4). Malíř ho zachytil jako frontálně stojící figuru, která má na hlavě klobouk s pérem a přes rameno přehozenou motyku, na níž má zavěšen koš s léčivými bylinami. Na tyči motyky stojí nápis „*Herbis non Verbis Corpus Curatur*“ (Tělo je léčeno rostlinami ne slovy.); toto obecné rčení, známé již od antiky mohl malíř či jeho inspirátor najít mimo jiné ve výše zmíněném Schröderově díle *Pharmacopoeia medico-chymica*. Na přirozenou omezenost lékárníkových snah upozorňuje skeleton receptem, který drží v pravici, a na němž jsou verše „*Recipe Contra Uim Mortis non est Medicame[n] in hortis*.“ (Recept: Proti šlehnutí smrti není léku v zahradách.), citát ze 74. kapitoly proslulých *Flores medicianae Scholae Salerni*⁴¹, a poznámka „*Fiat cito*“ (Budiž [vzato] rychle), jakési laskavé *memento mori* poukazující na rychlost, s níž život člověku utíká. V místě výroby a skladování léčivých přípravků byla volba námětu kostlivce coby personifikace Smrti velmi příhodnou. Skeleton tu sice vystupuje v přátelské podobě coby zahradník, zároveň však symbolicky – jako dveřník – střeží pomyslnou bránu mezi světem pozemským a nebeským naznačeným krajinnou kulisou s nízkým horizontem a oblaky evokujícími svět, který je již mimo chápání smrtelníka, podřízen pouze vůli Boží. Násada motyky jistě záměrně evokuje násadu kosa, atributu personifikované Smrti i Chrona, antické personifikace Času, který měří všem stejně. Je to přeci právě

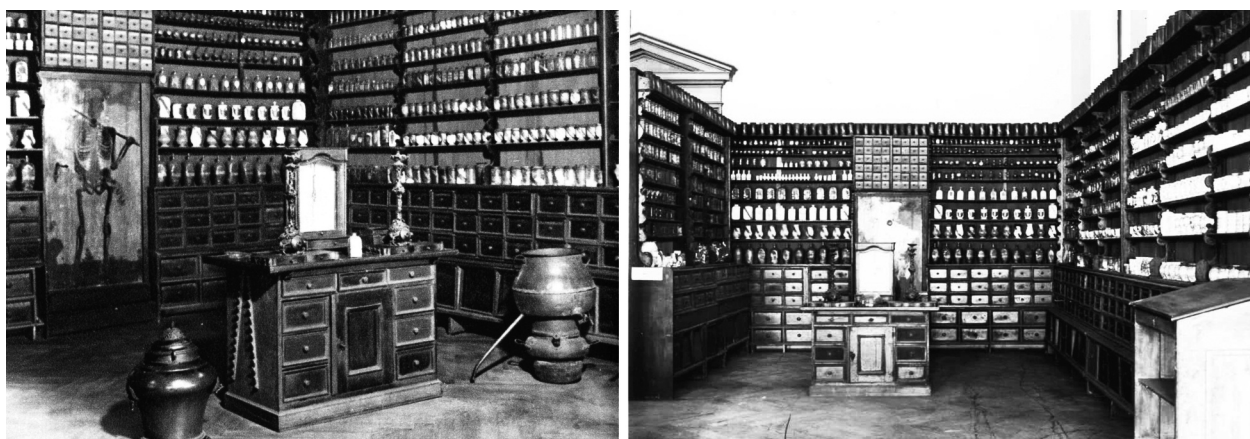
Smrt, kdo vymezuje pozemský život člověka, a ona je tím, kdo mu ho také nakonec odnímá; je tím „nejposlednějším zahradníkem“ náš všech. Personifikace Smrti v podobě skeletona byly ostatně zvoleny za námět unikátní freskové výmalby krypty kostela Narození Páně v areálu pražské Lorety, kterou menší bratři kapucíni od jejího založení duchovně spravují. Krypta leží jen několik desítek metrů od zdi kapucínského konventu a prostor lékárny. Malby v ní vznikly patrně roku 1664. Jejich autor není znám, na rozdíl od maleb v oficíně jde ale o práce umělecky zdatnějšího bratra laika⁴². Dveře oficíny byly restaurovány roku 1992⁴³, pozornost historiků farmacie zaujaly i na výstavách českého baroka v Praze v roce 2001⁴⁴ a v Paříži v roce následujícím⁴⁵.

Malby na kazetovém stropě i na nábytku oficíny provedl patrně neškolený ovšem zručný malíř, nejspíše některý z řádových bratrů. Botanicky správná vyobrazení rostlin (včetně těch na čelech zásuvek repositorií a na kameninových nádobách) svědčí o tom, že jejich tvůrce pracoval s četnými grafickými předlohami z dobových herbářů či knih popisujících péči o zahrady a sady, případně s reálnými rostlinami. Grafické stylizaci jsou poplatná poněkud strnulá pojetí malovaných ptáků na kazetách stropu s anatomicky nesprávnými pozicemi křídel i výhradně červeně malovanými zobáky a nohama. Bez zajímavosti není ani skutečnost, že všichni identifikovaní ptáci jsou druhy jedlé, dobovými příručkami často doporučovaní v různých podobách k léčebným účelům. K práci s léčivými bylinami jistě nezbytné i anatomické znalosti. V klášterní knihovně se zachovalo basilejské vydání slavného spisu Andrea Vesalia *De humanis corpori fabrica libri septem* z roku 1555 (sign. 4 A 19), jehož ilustrace ze stran 46 (lebka) a 203 (celý skelet) malíř jen s drobnými obměnami doslovně citoval

Obr. 5. Kameninová lahev na *Aqua papaver eratica*

Obr. 6. Dva pohledy na repositoria hradčanské kapucínské lékárny v někdejší expozici v Národním muzeu

v malbě kostlivce na dveřích oficíny. O důvěrně obeznámenosti řádových bratrů s lidskou anatomií vypovídá dobře skutečnost, že například v knihovně brněnského kapucínského konventu byla pro studijní účely dokonce nainstalována pravá lidská kostra⁴⁶.

Přehled o mobiliáři lékárny poskytují dochované inventáře klášterního vybavení⁴⁷. Inventáře z roku 1786 udávají jen některé cennější položky (měděný destilační aparát, železný hmoždíř). Inventář z roku 1850 (a jeho mladší podoby z let 1859 a 1871) oproti tomu umožňuje velmi detailní vhléd do vybavení lékárny (Příloha II). Zároveň umožňuje srovnání s publikovanými inventáři barokních klášterních lékáren z rušených klášterů benediktýnů v Kladrubech⁴⁸ a cisterciáků v Plasích⁴⁹, oproti nimž je patrně výrazně chudší vybavení lékárny hradčanské. Otázkou je, zda v inventáři popsané předměty byly skutečně v době sepsání inventářů z 19. století na místě, či zda se nejednalo jen o mechanicky opisované soupisy, protože například v inventářích z roku 1859 a 1871 zcela chybí počty příslušných předmětů a je zde řada chyb opisovače (zkrácené popisy položek 432, 434, 444 a 486, chybné rozdělení položky 522 na dvě nové položky, chybí položky 440, 454, 469 a 490) a od inventáře z roku 1850 se naprosto neliší. Inventář z roku 1850 si tak umožňuje učinit představu i o těch částech vybavení lékárny, které se do sbírek Národního muzea nedostaly. Takovou je především položka 434, portrét proslulého lékaře Jana Františka Löwa z Erlsfeldu (1648–1725)⁵⁰, o kterém se díky inventáři dozvídáme, že

byl „Kloster-Ordinarius“ tedy klášterní lékař, což je informace z jiných pramenů neznámá (obraz je bohužel nezvěstný). Položky 468 a 469 jsou nejspíše neodborně popsané destilační aparáty. Zajímavá je položka 463, lahve z tvrdé kameniny s cínovým hrdlem, které byly určeny k uchování destilovaných vod⁵¹). Nádoby byly vyrobeny v saském Waldenburgu ve druhé polovině 17. století, a teprve v Praze byly stejným umělcem, který vytvořil výzdobu repositorií, stropu i vstupních dveří, opatřeny signaturami a malbou rostlinné části, z níž příslušná voda pocházela (obr. 5). Z původního počtu 24 lahví se jich dochovalo 20, jejich obsahem byly následující vody *Aqua agrimoniae, bethonicae, borraginis, buglossiae, cardui benedicti, carvi, cerefolii, chelidoniae, cochleariae, euphrasiae, malvae, menthae, papaveris erratici, pimpinellae, salviae, verbenae, veronicae, violarum*, jeden nápis je zcela setřený a obsahem poslední lahve byl *Spiritus vini*. Tyto nádoby byly umístěny v laboratoriu, aby se zajistila nižší teplota pro jejich skladování. Oficína byla totiž vytápěna kachlovými kamny (položka 491), přestože kapucínské kláštery jako kláštery přísné observance se obvykle nevytápěly. Svoji roli zde ale hrála snaha zabezpečit potřebnou teplotu pro léčiva uskladněná v oficíně. Zajímavým dokladem pro to, že lékárna byla jen pramálo modernizována, je v soupisu chybějící pilulkovnice (nebo alespoň signet), která byla do praxe zavedena roku 1762⁵²). Přitom pilulky se v hradčanské lékárně prokazatelně vyráběly (dodnes zachovaná stojatka i s obsahem „*Massa pilula-*

Obr. 7. Ukázky výmalby lékárenských zásuvek z repositorií hradčanské kapucínské lékárny

rum tartareae Schroederi“), zůstalo nicméně u tvarování v ruce. Inventář rovněž ukazuje, že i vstupní chodbička lékárny sloužila k některým lékárenským pracím (Rüdigger zmiňuje²³⁾, že se zde nacházelo ohniště, nejspíše v jihozápadním rohu místnosti).

Dochované zařízení lékárny vedle stojatek sestává z repositorií a táry. Dosud jediný, velmi stručný popis repositorií podal Sládek⁵³⁾. Repositoria bezpochyby vyrobil souběžně s kazetovým stropem krátce po roce 1680 některý z laických bratří. Spodní oddíly repositorií tvoří zásuvky, horní části pak volné police. Dnešní sestavení repositorií (obr. 6) ale neodpovídá původnímu rozmístění v klášteře; bylo uměle vytvořeno až po roce 1917 v expozici Národního muzea (zachováno je i v depozitáři ve Vrchotových Janovicích), bezesporu ve snaze prezentovat repositoria v kompaktním stavu. Kromě mnoha jiných indicií je nejmarkantnější, že současná sestava s dveřmi uprostřed dvou repositorií a s 48 zásuvkami nad nimi má šířku 460 cm, přičemž šířka officíny je pouhých 400 cm. Porovnáním rozměrů repositorií s rozměry místností a popisem v inventáři lze rekonstruovat pravděpodobné původní sestavení repositorií následovně:

1. V oficíně bylo umístěno celkem šest, vzájemně nespojených, repositorií:

- repositorium šířky 310 cm, výšky 300 cm a hloubky 42 cm, ve spodní části se sedmi velkými zásuvkami, nad nimi s 33 malými zásuvkami, a v horní části se třemi vertikálními oddíly se sedmi policemi;
- repositorium shodné s předchozím, v němž však byla jedna velká zásuvka vlevo nahrazena třemi středními zásuvkami, převzatými z následujícího repositoria, obě tato repositoria stála u severní, resp. jižní, stěny officíny;
- repositorium šířky 150 cm, výšky 300 cm a hloubky 42 cm, ve spodní části se čtyřmi velkými zásuvkami

Obr. 8. Ukázka technického řešení zásuvek s čtvercovým čelem z repositorií hradčanské kapucínské lékárny

(dochovala se pouze čela někdejších zásuvek), nad nimi s původně 12 středními zásuvkami, z nichž byla později střední řada zrušena (a tři zásuvky přesunuty na předchozí repositorium, jedna zcela zrušena), a v horní části se dvěma vertikálními oddíly s osmi policemi;

• repositorium shodné s předchozím, patrně ještě na fotografiích původní expozice lékárny v Národním muzeu, které je toho času nezvěstné – tato dvě repositoria stála u dřevěné dělicí stěny, mezi nimi byly ve středu stěny vstupní dveře do officíny s obrazem kostlivce;

• dnes již neexistující repositorium (položka 475 inventáře), šířky asi 100–105 cm, jehož dolní část vysokou 80 cm tvořilo 48 zásuvek s čtvercovým čelem (dnes druhotně umístěných nad dveřmi do officíny), nad nimiž

Obr. 9. Ukázky stojatek z hradčanské kapucínské lékárny.: vlevo dřevěná stojatka (*Lignum aloes*), vpravo skleněné stojatky: *Essentia macis*, *Oleum caryophyllorum*, *Regulus antimonii tartarisatus*, *Regulus ferreus cum succus pomorum*, *Massa pilularum tartareae Schroederi*, *Lapis medicamentosus*

Tab. 2. *Soupis signatur zásuvek z repositorií hradčanské kapucínské lékárny*

Zásuvky	Obsah
velké	Cera alba, Cera citrea (= flava), Colophona, Herba varia, Pix navalis, Rad. cichorii, Rad. graminis, Rad. liquiritiae, Rad. scorzonerae, Semen varia, Vitra alba, Vitra communis, Vitra varia
střední	Flores malvae arboreae, papaveris rhoeados, rosarum rubrum, sambuci, tiliae Herba abrotani, absinthii, acmellae, adianti nigri, agrimoniae, alchimilliodii, altheneae, anserianae, arnicae, artemisiae, auriculae muris (= <i>Hieracium pilosella</i>), basilicon (= <i>Ocimum basilicum</i>), betonicae, brancae ursinae (= <i>Heracleum sphondylium</i>), buglossi, bursae pastoris, calaminthae montanae, capilli veneris (= <i>Asplenium adiantum-nigrum</i>), cardui benedicti, cerefolii, chamaedryoides, chamaepiteos, chelidonii majoris, euphrasiae, farfarae, foeniculi, fragariae, fumariae, gratiolae, herniariae, hyperici, hyssopi, lichenis islandicae, millefolii, musci (= <i>Lycopodium clavatum</i>), ononidis, origani, urvae usri, veronicae
malé	Decoctum aperitivum majus, carminativum, emolliens, florum et fructuum, foliorum senae, pectorale Flores anthos (= <i>Rosmarinus officinalis</i>), borraginis (= <i>Trichodesma africanum</i>), buglossi (= <i>Anchusa officinalis</i>), chamomillae, lavandulae, liliolum convalliorum (= <i>Convallaria majalis</i>), primuale veris, rosarum Damascenum, sambuci, tiliae, tunicae (= <i>Syzygium aromaticum</i>), violarum Herba acetosae (= <i>Rumex acetosella</i>), absinthii (pontici ?), absinthii vulgaris, agrimoniae, alchemillae, althaeae, auriculae muris (= <i>Hieracium pilosella</i>), basiliconis (= <i>Ocimum basilicum</i>), betonicae, bursae pastoris, capilli veneris (= <i>Asplenium adiantum-nigrum</i>), cardui benedicti, centaury minoris (= <i>Centaureum erythraea</i>), cerefolii, chamaedryoides, chamaepiteos, chelidonii, cichorii, hepaticae nobilis, epithymi, farfarae, fragariae, fumariae, hederiae terrestris, hyperici, hyssopi, majoranae, malvae, marrubii, matri sylvae (= <i>Galium odoratum</i>), matricariae, melissae, menthae, mercurialis, nicotianae, pimpinellae, plantaginis, prunellae, rosmarini, ruthae hostensis, ruthae murariae, salviae horensis, saniculae, scabiosae, scolopendrii, scordii veri, veronicae, violarum Radix acetosae, althaeae, apii, aristolochiae rotundi, asari, asparagi, barbae caprinae (= <i>Filipendula ulmaria</i>), calami aromatici, capparis, caryophyllatae, chamomillae, cyperi rotundi, doronicae (= <i>Althaea officinalis</i>), foeniculi, gentianae, helenii, hellebori albi, hellebori nigri, imperatoriae, iridis, florentinae, iridis nostratis, polypodii, rubiae tinctorum, saniculi albi, tormentillae
čtvercové	Emplastrum ad fonticulos, ad rupturas, album coctum, benedicti et betonicae, citrinum, cum assa foetida, cum spermate ranarum, (de ceroneam) exicrocum, de labdano, de minio, de ranis cum mercurio, defensivum album, defensivum rubrum, diachylum cum gummis, diaphoreticum, diapompholygos, emolliens, fillii Zachariae, melliolori, nigrum Flores anthos (= <i>Rosmarinus officinalis</i>), aurantiorum, borraginis (= <i>Trichodesma africanum</i>), calcatrippae, cyani, cynoglossae, staechadis citrinae (= <i>Chenopodium botrys</i>), hypericorum, lauri, liliolum album, lupuli, urticae, valerianae, verbasci, tanacetum Radix boeoniae (= <i>snad paeoniae</i>), lupuli, morsus diaboli (= <i>Succisa pratensis</i>), urticae, violarum

byla jedna nebo více polic a zcela nahoře zasklená skříňka; toto repositorium, původně stojící vedle okna u východní stěny, bylo pravděpodobně rozebráno při výše uvedeném sestavování jednotlivých repositorií do celku v Národním muzeu;

- repositorium, lépe řečeno police, šířky 105 cm, výšky 96 cm a hloubky 30 cm, tvořené čtyřmi policemi, umístěné nad vchodovými dveřmi do officíny a tvořící tak jednotnou úpravu s policemi ostatních repositorií (dnes nahrazeno zbytkem předchozího repositoria s 48 zásuvkami);

2. V laboratoři vedle officíny byla umístěna (pravděpodobně u severní stěny) dvě shodně veliká a uspořádaná repositoria šířky 175 cm (resp. 177 cm), výšky 300 cm a hloubky 42 cm, ve spodní části s osmi středními zásuvkami, nad nimi s osmnácti malými zásuvkami, a v horní části vždy s jedním vertikálním oddílem s osmi policemi (které jsou dnes druhotně umístěny po stranách dveří s kostlivcem).

Všechna repositoria jsou velmi prostá, zdobená pouze vlnovkovitě vyřezávanými bočnicemi, dřevo je opatřeno nátěrem tmavě zelené barvy. To odpovídá jak chudému kapucínskému řádu, tak tomu, že officína nebyla určena pro přístup veřejnosti, a repositorium tedy mělo být přisně účelné.

Jednotlivé zásuvky mají vždy menší hloubku než samo repositorium. Velké a střední zásuvky mají hloubku 30 cm, malé zásuvky pak 25 cm, přičemž hloubka repositorií je 42 cm. Úplnému zasunutí zásuvky do repositoria brání dřevěná lišta v dráze zásuvky. Za zásuvkou je tak nejméně 10 cm volného prostoru, což přispívalo k cirkulaci vzduchu za zásuvkami a k uchování obsahu zásuvky v suchém stavu⁵⁴. Další zajímavostí je, že malé zásuvky mají schodovitě vyříznuté bočnice, což umožňuje po povytažení zásuvky do poloviny její hloubky a jejím sklopení v repositoriu lepší přístup k jejímu obsahu. Zásuvky jsou opatřeny latinskými signaturami, u malých zásuvek jsou signatury doplněny naturalistickým znázor-

něním rostlinné části, která je v příslušné zásuvce uchovávána, výjimkou jsou zásuvky obsahující kořeny nebo čajové směsi, které jsou zdobeny drobnými, dnes špatně čitelnými krajinomalbami (obr. 7). Ty jsou provedeny rovněž podle grafických předloh, v nichž se objevují vedle běžných krajinných průhledů antické ruiny i puristicky vyhlížející architektura příznačná pro kapucínské stavby⁵⁵). Všechny 26 středních zásuvek nese známky přemalování původních signatur, mj. nejsou opatřeny obrazy rostlin v nich uchovávaných jako zásuvky malé. Byly nejspíše druhotně přemalovány a opatřeny signaturou pro dvě rostliny na jedné zásuvce (např. HB: GRATIOL: HYPERICO:), aby se zvýšila skladovací kapacita repositorií (tomu nasvědčuje i chybné rozdělení zásuvky střední příčkou, rozdělení se nejspíše dosáhlo vložením dvou papírových krabic do zásuvky). Ještě více technicky překvapující je řešení 48 zásuvek s čtvercovým čelem. Mimo dvě skutečné zásuvky jsou ostatní zcela netradičně tvořeny pouze čelem, střední vzpěrou a zadní stěnou zásuvky, chybí tedy bočnice a dno zásuvky (obr. 8). Proč bylo takové řešení zvoleno a jak vyhovovalo provozu, se lze jen domnívat. Snad byly na obou stranách střední vzpěry připevněny plátěné kapsy, do nichž se umístil příslušný obsah (např. jednotlivé magdaleony emplaster), a zůstával tak suchý a přístupný pro cirkulaci vzduchu. Podobné řešení není známo z žádného jiného dochovaného lékárenského repositoria⁵⁶). I v tomto případě obsahovala většinou jedna zásuvka dva přípravky či drogy. Přepis signatur ze zásuvek repositorií dokumentující část používané materia medica, přináší tabulka 2. Názvy v zásuvkách uchovávaných čajových směsí a emplaster odpovídají používanému *Dispensatorium pharmaceuticum Austriaco-Viennense* 1729, případně je lze identifikovat v jiných dobových lékopisech⁵⁷).

Repositoria byla v průběhu času drobně upravována, o čemž svědčí jak zmíněný přesun tří zásuvek mezi jednotlivými repositorii, tak na několika místech provedené přemalování signatur (u zásuvek střední velikosti) nebo jejich zamalování (zejména u zásuvek s čtvercovým čelem), či skutečnost, že u velkých zásuvek sloužily původně k jejich otevírání kovové kroužky (zachované na jedné zásuvce) později nahrazené dřevěnými táhly.

V policích repositorií byly přirozeně uloženy stojatky. Kromě zmíněných dvaceti čtyř lahví z tvrdé kameniny to byly stojatky dřevěné, skleněné, z mléčného skla (v inventáři omylem označované za porcelánové) a majolikové, jichž se zachovalo kolem 300, ve velké většině včetně původního obsahu (obr. 9). Dřevěné stojatky jsou soustružené, běžného válcovitého tvaru. Skleněné stojatky, z poměrně nedokonalého čirého nebo nazelenalého skla, jsou několika druhů: kulovitého nebo kapkovitého tvaru na úzké kruhové noze, válcovité a šestihřanné lahve, ve tvaru pohárku a konečně válcovité nádoby se širokým hrdlem. Majolikové stojatky a stojatky z mléčného tvaru jsou většinou pohárkovitého nebo válcovitého tvaru. Hrdla stojatek jsou kryta uzávěry z pergamentu či kůže, převázanými motouzem. Signatury na nádobách, obvykle vedené šikmo, jsou psány černě s červeně zvýrazněnými počátečními písmeny; hojně využívají v té době běžných lékárenských značek.

Z ostatního zařízení officíny se dochoval pultový písařský stůl a tára. Tára (viz obr. 6) má šířku 134 cm, hloub-

ku 73,5 cm a výšku 88 cm, a je opatřena devíti zásuvkami a jedněmi dvířky. Její pracovní plocha je potažena hnědou kůží a levá bočnice je opatřena držákem na ukládání špachtlí a tlouků (známý i z jiných lékáren, např. z repositorií brněnských alžbětinek⁷¹).

Střet zájmů: žádný.

Literatura a poznámky

1. **Benedictus Nursinus.** Regula Benedicti. In: **Migne J. P. (ed.)** Patrologia Latina. Vol 66. Parisis 1866; col. 581.
2. **Preininger V.** Sbíрка zákonů a nařízení o zdravotnictví, se zvláštěním zřetelem ku zemím koruny české. Praha: Bursík a Kohout 1900; 240–241.
3. **Novák J. S.** Dějiny lékárny „U zlatého orla“ ve Žďáře na Moravě. Věstník Svazu českoslov. lékař. 1934; 27, 370–372, 381–385. **Sládek J.** Bývalá klášterní lékárna na Velehradě. Čas. českoslov. Lékár. 1935; 15, 79–88.
4. **Novák J. S.** Lékárna v Telči. Čas. českoslov. lékař. 1934; 14, 157–163, 177–181. **Novák J. S.** Dějiny lékáren v Uherském Hradišti. Věstník Svazu českoslov. lékař. 1935; 28, 122–124, 270–272, 287–290, 312–315, 335–336, 349–351, 363–368. **Ryneš V.** Sít barokních lékáren v našich zemích. Farm. Obzor 1971; 40, 83–85.
5. **Skovajsa S.** Klášterní lékárna servitů ve Veselí nad Moravou. In: **Rusek V., Dědičová J. (ed.)** Sborník příspěvků k dějinám farmacie. Hradec Králové: Ústav dějin farmacie FaF UK 1973; 15–20.
6. **Vostřebalová V.** Z dějin klášterní lékárny alžbětinek v Praze. Čs. Farm. 1967; 16, 148–151.
7. **Flodrová M.** Barokní lékárna kláštera brněnských alžbětinek. Brno: Muzeum města Brna 2005.
8. **Drha J.** Farmaceutika v knihovně hospitálu v Kuksu I. Příspěvek k dějinám hospitální lékárny milosrdných bratří (MB) „U granátového jablka“ v Kuksu. Čes. slov. Farm. 2006; 54, 275–285.
9. **Rusek V., Valášková L., Drha J.** Kouzlo barokní lékárny v Kuksu. Praha: ESKIRA 2007.
10. **Podsedník H. a kol.** 250 let Milosrdných bratří v Letovicích. Letovice: Konvent Milosrdných bratří v Letovicích 2001.
11. **Drábek P.** Léky z barokní klášterní lékárny. Čes. slov. Farm. 2013; 62, 182–188.
12. **Fröml F.** Třicetiletý spor občanských lékárníků v Prostějově s Milosrdnými bratry. Čs. Farm. 1985; 24, 455–458. **Fröml F.** Knihovna klášterní lékárny milosrdných bratří v Prostějově. Farm. Obzor 1979; 48, 83–88.
13. **Ambrus T.** Příspěvek k dějinám lékáren Milosrdných bratří na území dnešního Slovenska v prvních desetiletích 20. století. Čes. slov. Farm. 2009; 58, 237–240. **Ambrus T.** K dějinám lékárny Milosrdných bratří ve Skalici do roku 1919. Čes. slov. Farm. 2010; 59, 280–284. **Ambrus T.** Z dějin lékárny Milosrdných bratří v Spišském Podhradí v 19. a 20. století. Čes. slov. Farm. 2013; 62, 285–290.
14. **Koukal V. a kol.** Valtice a řád Milosrdných bratří. Historie a osobnosti. Praha: Agrospoj 1995. **Podsedník H.** Milosrdní bratři, Valtice-Feldsberg 1605–2005. Brno: Českomoravská provincie Hospitálského řádu sv. Jana z Boha – Milosrdných bratří 2005.
15. **Guéguen É.** Les Pères Capucins du Louvre en Bretagne au XVIIIe siècle. Revue d'histoire de la pharmacie 1960; 48, 290–292.
16. **Maggioni G., Rendeto A.** L'Antica farmacia del convento dei Cappuccini di Bassano. Bassano del Grappa: Tipolitografia Minchio 1980.
17. <http://badatelna.eu/fond/30/> (20. 3. 2015)
18. **Buben M.** Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. III. díl, 1. sv. Žebravé řády. Praha: Libri 2006; s. 359–399. **Vlček P., Sommer P., Foltýn D. a kol.** Encyklopedie českých klášterů. Praha: Libri 1998; s. 127–128 a 451–453.
19. **Vlček P. (red.)** Umělecké památky Prahy. Pražský hrad a Hradčany. Praha: Academia 2000; s. 298–300. **Doušová N., Kašička F., Líbal D., Vilímková M.** Stavebně historický průzkum Prahy. Hradčany čp. 99/IV. Praha: SÚRPOMO 1975 (strojopis v archivu kláštera kapucínů na Hradčanech).

19. **Šedivý E.** Privilegien der Apotheken in den drei königlichen Städten von Prag aus dem Jahre 1671, 1748 und 1793. *Pharm. Post* 1911; 44, 1051–1056, 1063–1072. **Hanzlíček Z., Ryneš V.** Neznámé privilegium pražských lékárníků z roku 1652. *Farm. Obzor* 1963; 31, 129–137.
20. NA ŘK, rukopis 185 *Ausgabe und Einnahme Ratiocinienbuch 1742–1809*.
21. **Hanzlíček Z., Rusek V.** Dějiny Československé lékárnické společnosti I. *Čs. Farm.*, 1964; 13, 137–142.
22. **Drábek P., Hanzlíček Z.** Význační předsedové farmaceutické společnosti. *Čs. Farm.*, 1971; 20, 208–216.
23. **Rüdiger H.** Za dějinnými památkami. *Čas. čes. Lékár.*, 1910; 29, 10–11.
24. **Kraft B.** Lékařnictví na národopisné výstavě Československé. *Čas. čes. Lékár.*, 1895; 14, 286–291. **-edi- (= Šedivý E.)** Toulky po Československé výstavě národopisné. *Čas. čes. Lékár.*, 1895; 14, 304–307. **Kol.** Národopisná výstava Československá v Praze 1895. Praha: J. Otto 1896; 405–407.
25. **Treifunk K.** Přednesení jednatele na valném shromáždění Společnosti Muzea království Českého dne 18. ledna 1896. *Časopis Musea království Českého* 1896; 70, 3–66. **Anonym.** Průvodce sbírkami Musea království českého v Praze. Praha 1896; s. 60–61. NA ŘK, karton 217: Dopis Správního výboru Musea království Českého, č.j. 1636, ze dne 16. listopadu 1895.
26. Archiv NM, Oddělení starších českých dějin, rukopis *Knihá přirůstků VI. Praha 1913*, zápis na s. 198–199.
27. NA ŘK, karton 366: Dopis Ředitelství historicko-archeologických sbírek Musea království Českého, č.j. 12ai17, ze dne 27. června 1917. Archiv NM, Oddělení starších českých dějin, rukopis *Knihá přirůstků I. Praha 1893–1925*, zápis na s. 134 s pořadovým číslem 5 z 10. července 1917.
28. **Hanzlíček Z.** Počátky českého farmaceutického muzejnictví. *Čs. Farm.*, 1969; 18, 212–217.
29. **Mádl M.** Expozice historických lékáren. Praha: Národní muzeum 1999.
30. **Hladík J.** Die Anfänge der pharmazeutischen Ausbildung an der Karlsuniversität in Prag. *Acta Facultatis pharmaceuticae Bohemoslovenicae* 1961; 5, 199–224.
31. NA ŘK, kartony 131–138, rukopis 43 *Catalogus triplex patrum et fratrum capucinatorum nostrae Bohemiae provinciae ab anno 1599*, rukopis 144 *Syllabus patrum et fratrum capucinatorum provinciae Bohemiae 1714–1782*, rukopis 263 *Seznamy členů řádu 1660–1805*.
32. **Foltýn D. a kol.** Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Praha: Libri 2005; s. 186–190.
33. **Broncová D. (ed.)** Historie farmacie v Českých zemích. Praha: Milpo 2003, reprodukuje na s. 19 barokní lékárnou z Nové Paky s popisem, že se jedná o lékárnou kapucínskou. Jde ale o omyl, tato officína pochází z bývalého paulánského kláštera, zrušeného v rámci josefínských reforem (**Kuříková V.** Nová Paka, pohnutý osud paulánského kláštera. Nová Paka: nákladem vlastním 2002).
34. **Boříková J., Bořík O.** Pohled do minulosti karlovarské farmacie. *Historický sborník Karlovarska* 1997; 5, 51–61.
35. **Hladík J.** Z minulosti lékárny „U bílého jednorozce“ v Praze. In: **Rusek V. (ed.)** Jihočeský sborník příspěvků k dějinám farmacie. České Budějovice: Krajský ústav národního zdraví 1980, s. 100–103.
36. **Pletzer K.** Josefínská likvidace knihovny kapucínů v Českých Budějovicích. *Jihočeský sborník historický* 1996; 65, 65–72. **Hradilová M.** Rukopisy knihovny kapucínské konventu Panny Marie Andělské v Praze ve světle dochovaných knižních katalogů. *Studie o rukopisech* 35; 2002–2003–2004, 99–114. **Jouzová M.** Kapucínský klášter v Kolíně a jeho knihovna. *Archivní prameny Kolínska* 2009; 15, 3–46.
37. **Bajger M.F.** Knihovny kapucínských klášterů v Čechách a na Moravě. *Knihy a dějiny* 2004–2008; 11/15, 44–62.
38. **Schumm M.** Fürstliche Frauen als Apothekerinnen. *Württembergisch Franken* 1986; 69, 99–125.
39. Za laskavou pomoc při identifikaci ptačích druhů děkujeme dipl. biol. Jiřímu Mlíkovskému, CSc. ze zoologického oddělení NM – Přírodovědeckého muzea.
40. **Mika J., Víták I.** Zpráva o restaurování kazetového stropu v přízemí západního křídla III. kvadratury kapucínského kláštera v Praze 1 – Hradčany, Loretánské nám. 6/99. (Strojopis v archivu kláštera kapucínů na Hradčanech).
41. **de Renzi S. (ed.)** Collectio Salernitana. Tomo primo. Napoli 1852; s. 469.
42. **Bašta P., Baštová M.** *Ars Moriendi*. Loretánské krypty. Z historie pohřbívání v kapucínských konventech. Praha: Provincie kapucínů v ČR 2012.
43. **Dědičová V.** Restaurování dřevěných stojatek a malovaných dveří pro expozici lékárenství v Praze. *Zprávy Klubu Za starou Prahu*, 1994; 2, 12–16.
44. **Mádl M.** Předměty z inventáře lékárny v klášteře kapucínů v Praze na Hradčanech. In: **Vlnas V. (ed.)** Sláva barokní Čechie: umění, kultura a společnost 17. a 18. století. Praha: Paseka 2001; 452–454.
45. **Julien P.** Une porte de pharmacie moralisatrice. *Revue d'histoire de la pharmacie* 2003; 91, 133–134.
46. **Dokoupil Z.** Dějiny moravských klášterních knihoven. Brno: Muzejní spolek v Brně 1972; 199 a 209.
47. NA ŘK, karton 373.
48. **Novák J. S.** Das Inventar der Benediktinerstifts-Apotheke Kladrau. *Sudetendeutsche Apotheker-Zeitung* 1930; 11, 502–509 a 526–531.
49. **Dostálová L.** Cisterciácká lékárna v Plasích. In: **Charvátová K. (ed.)** 900 let cisterciáckého řádu. Praha: Unicornis 2000; 215–220.
50. **Janovský V.** Johannes Franciscus Löw ab Edsfield. Praha: nákladem vlastním 1873. **Drábek P.** Léčivé přípravky podle profesora Löwa. *Děj. věd. Tech.* 2013; 46, 113–117.
51. **Schlarb P.** Medizinflaschen aus Steinzeug für den böhmischen Heilwasserhandel im 18. und 19. Jahrhundert. *Keramos* 2012; 215, 33–54. **Schlarb P.** Waldenburger Steinzeug – Erkennungsmöglichkeiten und Datierung von Vierkantflaschen für den internationalen böhmischen Heilwasserversand im 17. und 18. Jahrhundert. In: 47. Internationales Symposium Keramikforschung 2014. Langenweissbach: Beier und Beran (v tisku).
52. **Hladík J., Fundárek R.** Vývoj technologie pilulek v českých zemích a na Slovensku. In: *Z dějin věd a techniky na Slovensku I*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1962; 167–200.
53. **Sládek V.** Historický a umělecký vývoj interieru pražských lékáren. *Čs. Farm.* 1967; 16, 536–540.
54. Principiálně stejné, ale technicky odlišné řešení má pozdně barokní repositorium z jindřichohradecké lékárny „U Panny Marie pomocné“ (toho času vystavené v expozici v Klášteře Plasy), u něž je dno zásuvek prodlouženo o asi 4 cm za zadní stěnu zásuvky, čímž je zajištěno, že čelo zásuvky po jejím zasunutí lícuje s přední stranou repositoria a za zásuvkou zůstává volný prostor umožňující cirkulaci vzduchu (za ohledání repositoria děkujeme Mgr. Pavlu Duchoňovi, kastelánu Kláštera Plasy). Podobné řešení je u obou barokních repositorií v lékárně „U bílého jednorozce“ v Klatovech (za možnost osobního studia repositorií děkujeme Mgr. Luboši Smolíkoví a paní Martině Salvové z Vlastivědného muzea dr. Hostaše v Klatovech) či u barokního repositoria lékárny milosrdných bratří v Kuksu (za zjištění stavu děkujeme Mgr. Janu Babicovi, Ph.D. z Českého farmaceutického muzea). Naproti tomu u herbaria z krajinské lékárny v Olomouci se zásuvky zadní stěnou těsně přimykají k repositoriu a žádný volný prostor za nimi není (za ohledání děkujeme Mgr. Filipovi Hradilovi z Vlastivědného muzea v Olomouci).
55. Podobná výzdoba se nevyskytuje na žádném z dochovaných repositorií u nás. Analogie, ovšem nižší výtvarné úrovně, vykazují zbytky repositorií z 18. století z klášterní lékárny cisterciáckého kláštera ve Wąchocku, uchovávané v Muzeu farmacie v Krakově (http://www.muzeumfarmacji.pl/en_opis.php, 20. 3. 2015). Za konzultaci děkujeme řediteli muzea Prof. Dr. hab. Zbigniewu Belovi.
56. Za konzultaci děkujeme doc. RNDr. PhMr. Václavu Ruskovi, CSc.
57. **Triller D. W.** Dispensatorium pharmaceuticum universale sive thesaurus medicamentorum. Tomus secundus. Francofurti: Varentrapp 1764.

Příloha I

Instrukce provinciála Serafina Melchera ze 17. března 1749 o lékárnách a lékárnících v kláštorech českomoravské kapucínské provincie (NA ŘK, karton 217). V latinském textu zachovány zvláštnosti originálu, písarské zkratky rozvedeny.

Fr. Seraphinus Capricollensis Ordinis Minorum Capucinatorum per Bœmiam, Moraviam, et Silesiam Minister Provincialis

Urget Nos praeceptum Charitatis, et Seraphicae Regulae, ut omni meliori modo infirmorum necessitatibus provideamus. Requirit vero etiam Sacra paupertas ut Fratrum industria, quantum possibile est, expensae in medicinas subleventur, ideo in pluribus Conventibus Apothecae quaedam majores, aut minores, juxta proportionem Familiae, instructae sunt, et instruuntur, quae peritorum fratrum cura administrandae, et conservandae sunt. Quia vero etiam de ejusmodi fratrum peritorum continua successione Reverendissimis Patribus Superioribus curam genere incumbit, et jam nullus in hac arte edoctus reperitur Candidatus, et incertum omnino quando quispiam se insinuabit, e junioribus Fratribus Laicis Nostris Linguae Latinae gravis successive unum, alterum(q)ue ad hanc artem a Nostris Fratribus bene peritis addiscendam applicare in Congregatione Nostra Trebiczensi Anno 1748 fuit conclusim.

Statuitur igitur virtute praesentium, ut F. Marianus Waldsassensis pro eo tempore Praegae in Hradschin Apothecarius, et ejus aliquando Successor in officio, sicut in aliis bene regulatis infirmariis Nostrae Religionis sit Capo de infirmari seu Infirmariae et Infirmariorum Praefectus, et omnes ad obsequium infirmarium corporale pertinentes Fratres ejus ordinationes et dispositiones exequi teneantur. Ipse quoque cum Obedientiae merito Fideliter instruat in arte pharmaceutica Fratrem illum, vel illos, qui eidem a Reverendissimis Patribus fuerint dati ad instructionem, et sit etiam illorum Magister in disciplina religiosa sicuti Cocus solet esse suorum Tyronum Juniorum Fratrum Magister, et in illos habeat candem auctoritatem.

Ipse autem frater, quem in praesenti assigno F. Methudium Nicolspurgensem Lacium olim Philosophiae Studiosum, vel fratrum a Reverendissimis Patribus Superioribus Majoribus pro addiscenda, et practicanda arte pharmaceutica, et subinde etiam chyrurgica designati, et positi in virtute Sanctae Obedientiae fratri p. t. Apothecae Hradssensii, et Infirmariae Praefecto, tamquam suo unico etiam in disciplina, et correctione religiosa post Reverendissimi Patri Gvardiani Magistro subesse, et diligenter se ad omnia ea, quae illi traduntur et ad perfectionem artis pertinent, addiscenda applicare, et se quoque in actuali Frater infirmorum obsequio exercere teneatur.

Ut vero tales Discipuli in profectu non impediatur, eximuntur a frequentii exitu, et praesertim a peragendis circis forensibus, atque etiam tempore praecipue festivo, dum plura Laboranda obveniunt, a frequentando choro tempore pomeridiano, ad Scholas autem Spirituales cum Fratribus junioribus aliis vocentur, et compareant, donec a Reverendissimis Patribus Superioribus fuerunt emancipati.

Ita pro bono communi Statuo et ordino, atque observandum commendo. Datum in Conventu Nostro Praegae ad S. Mariam Angelorum die 17. Aprilis 1749.

Bratr Serafinus Capricollenský (= Gluchołazy ve Slezsku) provinciál řádu menších (bratří) kapucínů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku

Vede nás přikázání bliženecké lásky a serafinské řehole ať zajistíme nejlepším způsobem všechny nezbytné potřeby nemocným. Vyžaduje však pak svatá chudoba i přičinlivost bratří, jak je jen možné, aby výdaje na léky byly umenšovány; proto v mnohých konventech lékárny – ať již větší nebo menší, podle velikosti řeholní rodiny – zřízeny jsou a jsou zřizovány, které zkušených bratří péči jsou vedeny a opatrovány. Že zvláště také péče o nepřetržitou poslušnost těchto zkušených bratří nejtihodnějším otcům představeným působí starost – a nyní žádný v tom umění (lékárnickém) vyučený kandidát (pro vstup do noviciátu) se nenachází, a je zcela nejisté, kdy se nějaký ohlásí – byl z našich mladších bratří laiků latinského jazyka znalých požádán jako nástupce jeden anebo dva k vyučení v tom umění (lékárnickém) od našich dobře zkušených bratří, jak na naši kongregaci v Třebíči roku 1748 bylo usneseno.

Ustavujeme také současně, že bratr Marián Waldsassenský – toho času lékárník v Praze na Hradčanech, – a jeho jakýkoliv nástupce v úřadu, budiž pro všechna dobře vedená infirmária naší řehole hlavou infirmárii – neboli infirmárii a infirmárii představený – a všichni k infirmáriím příslušející bratři budou vázání jeho nařízením a směrnicemi. Sám také se zásluhou poslušnosti řádně vyučí v umění lékařnickém bratra toho, nebo ty, kteří od ctihodných otců (představených) budou dáni k vyučování; ať je také oněm (bratrům) učitelem v náboženství stejně jako kuchař sám je svým učedníkům, mladším bratřím, učitelem a u oněch má jasnou autoritu.

Ten pak bratr – kterým nyní ustanovuji bratra-laika Methuda Mikulovského, kdysi posluchače filosofie – nebo bratří určení od ctihodných otců vyšších představených k učení se a provozování umění lékařnického, a současně také chirurgického, a podřízení pod závazkem svaté poslušnosti bratru plným titulem představenému lékárny hradčanské a infirmária, a také již svého jediného jak v umění (lékárnickém) tak v náboženství (po ctihodném otcí kvardiánovi) určeného učitele, a pilně se k tomu všemu, co jim uloží a co k zdokonalení umění (lékárnického) přísluší, mají řádně vyučit; a také ať pilně dodržují skutečnou poslušnost bratru infirmářovi.

Aby pak takovým učedníkům nebylo překáženo v rozvoji, vyjímá se z častého vycházení (mimo konvent), zejména od pochůzek po okolních ulicích, a také předepisujeme dobu, po kterou se mají věnovat pilné práci: od obvyklé odpolední chórové modlitby, až než jsou voláni společně s ostatními mladšími bratry k duchovnímu vyučování, na nějž půjdou, pokud by od nejtihodnějších otců představených nebyli omluveni.

Toto pro dobro společenství ustanovuji a nařizují, a k dodržování doporučuji. Dáno v našem pražském konventu u P. Marie andělské dne 17. dubna 1749.

Příloha II

Seznam vybavení hradčanské kapucínské lékárny podle *Inventarium der Kirche und des Klosters der P. P. Capuciner am Hradschin aufgenommen im Jahre des Herrn 1850* (NA ŘK, karton 373). Německý text editován i s dobovými gramatickými zvláštnostmi.

Inv. č.	Německý originál	Počet	Český překlad
	14. In der Apotheke, und zwar:		V lékárně a sice
	a. Im Eingange:		a. Ve vchodu:
422	Oelgemälde ohne Rahmen	3	olejomalby bez ráků
423	Kleiner Tisch vom weichen Holze	1	malý stůl z měkkého dřeva
424	Sieb mittlerer Größe	1	síto prostřední velikosti
425	Hölzerer Trommeln zum durchsieben	4	dřevěné bubny k prosívání
426	Großer messingener Mörser mit einem Stöbel von Eisen	2	větší mosazný hmoždír s tloukem ze železa
427	Eiserner Ofenschaufel	1	železná příkládací lopatka
428	Feuerzange	1	kleště do ohně (kelímkové)
429	Kleine Holz-Axt	1	malá sekyrka na dřevo
430	Kupferner Kessel mittlerer Größe	1	měděný kotlík prostřední velikosti
431	Kleinere Kesseln von Messing	3	malé kotlíky z mosazi
	b. In dem Zimmer rechts (Laboratorio):		b. V místnosti napravo (laboratoř):
432	Auf Leinwand mit Oelfarben gemaltes Marienbild im angestrichenen holzernen Rahmen	1	na plátně olejovými barvami vymalovaný obrázek Marie (Panny) v natřeném dřevěném rámu
433	Oelgemälde ohne Rahmen	1	olejomalba bez rámu
434	Auf Leinwand mit Oelfarben gemaltes Portrait das Kloster-Ordinarius Doctors Joannes Franciscus Löw Ritters von Erlsfeld	1	na plátně olejovými barvami namalovaný portrét klášterního ordinaria doktora Jana Františka Löwa rytíře z Erlsfeldu
435	Angestrichene, hölzerne Wandschränke	2	natřené, dřevěné přístěnné skřínky
436	dto, dto Kräuter-Schubkasteln	108	totéž, totéž zásuvky na byliny
437	dto, dto größern dto	22	totéž, totéž větší totéž
438	dto, dto Kräuter-Büchsen	316	totéž, totéž stojatky na byliny
439	Längliche Schachteln	7	podlouhlé krabičky
440	Runde schachteln	15	kulaté krabičky
441	Großer Pult-Tisch vom weichen Holze	1	větší pultový stůl z měkkého dřeva
442	Kleiner Tisch vom weichen Holze	1	menší stůl z měkkého dřeva
443	Kleine, angestrichene Handalmar vom weichen Holze	1	malá, natřená ruční skříňka z měkkého dřeva
444	In einer Nische ein hölzerner Aufsatz mit Fächere und einer weiß angestrichenen Leinwandthüm versehen	1	ve výklenku dřevěný etažér s příhrádkami a s bíle natřenými, plátnem potaženými, dvířky
445	Stuhl vom weichen Holz	1	židle z měkkého dřeva
446	Hölzerne Bänke	2	dřevěná lavice
447	Sandkapelle	1	písková lázeň
448	Große Marmorstein Tafel	1	velká mramorová deska
449	Bilder-Presser	1	lis [tiskařský ?] na obrázky
450	Wagen mit messingenen Schalen	3	váhy s mosaznými miskami
451	Zerlegbares Pfundgewicht von Messing	1	rozkládací sada librových závaží z mosazi
452	Unzen-Gewichte in stücken dto	6	uncová závaží v kusech z téhož
453	1/2 lt Gewicht in einem stück dto	1	půl lotové závaží v kusu z téhož
454	1 lt Gewicht dto dto dto	1	jedno lotové totéž totéž totéž
455	Messer	2	nůž
456	Scheren	2	nůžky
457	Eisen-Zange	1	železné kleště

Pokračování na str. 94

Dokončení ze str. 93

Inv. č.	Německý originál	Počet	Český překlad
458	Hammer mit hölzernem Stieln	1	kladivo s dřevěnou násadou
459	Stemmeisen	1	dláto
460	Spachteln von Eisen	7	špachtle ze železa
461	Steinmörser	1	kamenný hmoždíř
462	Porzellan-Tiegeln	21	porcelánový kelímek
463	Steinflaschen mit Zinnhalsen	24	kameninová lahev s cínovým hrdlem
464	Zinngefäß	1	cínová nádoba
465	Trichter von Weißblech	2	trychtýř z bílého plechu
466	Reibschalen von Glas	2	třecí miska ze skla
467	Alkoholmesser	1	lihoměr
468	Sehr große Glasflaschen	3	dostí velká skleněná lahev
469	Große Glasflaschen	15	velká skleněná lahev
470	Karb	1	nádoba na hašení vápna
471	Handborstwisch	1	ruční smetáček
	c. In dem Zimmer links (Dispensations- Zimmer):		c. V místnosti nalevo (dispensační místnost)
472	Angestrichener, hölzerner Wandschrank mit 23 Schubkästchen	1	natřená dřevěná přístěnná police s 23 zásuvkami
473	dto dto dto 24 dto	1	totéž s 24 zásuvkami
474	dto dto dto 15 dto	2	totéž s 15 zásuvkami
475	dto dto dto 48 dto, oben mit einem Glaskasten und unten mit einem hölzernen Kasten versehen	1	totéž s 48 zásuvkami, navrchu opatřené jednou skleněnou skříňkou a pod tím s jednou dřevěnou skříňkou
476	Längliche Schachteln nebst vielen porzellanenen, gläserner und hölzerner Buchsen	21	oválné krabice vedle mnoha porcelánových, skleněných a dřevěných stojatek
477	Kleine Bilder in einfachen hölzernen Rahmen	2	malý obrázek v jednoduchém dřevěném rámečku
478	Pult-Tisch	1	pultový stůl
479	Mörsersäulen von Holz	2	dřevěný sloupkový hmoždíř (stoupa)
480	Angestrichener hölzerner Bucherschrank	1	natřená dřevěná police na knihy
481	Angestrichener Stuhl vom weichen Holz	1	natřená židle z měkkého dřeva
482	Angestrichenes Waschkastel dto	1	natřená mycí skříňka z téhož
483	Kleines, grün angestrichenes Tischel	1	malý, zeleně natřený stolek
484	Kleines unangestrichenes Tischel	1	malý nenatřený stolek
485	Stufenleiter von weichen Holz	1	schůdky z měkkého dřeva
486	Wanduhr von Stahl im grün angestrichenen hölzerner Kasten	1	nástěnné hodiny z oceli v zeleně natřené dřevěné skříňce
487	Büchbindermesser	1	knihvazačský řezák
488	Waschbecken von Zinn	1	zinková nádoba na mytí
489	Eiserne Gewichte	2	železné závaží
490	Steinerne Gewichte	6	kamenné závaží
491	Brauner Kachelofen	1	hnědá kachlová kamna
492	Luftstroysack	1	dmychadlo
	17 Im Laboratorium:		17 V laboratoři:
518	Sandkappelle	1	písková lázeň
519	Kessel mit dazu gehörigem Helm von Kupfer (:Destilior-Aparat:)	2	nádoba s příslušejícím helmem z mědi (destilační aparát)
520	Kupferner Krug	1	měděný džbán
521	Großer Tisch vom weichen Holze	1	velký stůl z měkkého dřeva
522	Hölzerner Ständen mit eiserner Reifen	1	dřevěný stojan se železnou obručí
523	Alter hölzerner Stuhl	1	stará dřevěná židle
524	Kleine Holz-Axt	1	malá sekyrka na dřevo
525	Feuerzange	1	kleště do ohně (kelímkové)